

Тема 3. Система регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні

План

1. Характеристика системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності: принципи, цілі, методи.
2. Еволюція системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.
3. Національне та наднаціональне регулювання зовнішньоекономічної діяльності.
4. Характеристика органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні та їх компетенції.
5. Недержавні органи регулювання зовнішньоекономічної діяльності: торгово-промислові палати, фондові та валютні біржі.
6. Економічні та адміністративні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності.
7. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності.
8. Реєстрація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

1. Характеристика системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності: принципи, цілі, методи

Зовнішньоекономічна діяльність є складовою національної економічної політики, а тому підлягає регулюванню з боку держави. Це пов'язано, головним чином, з метою захисту інтересів країни та суб'єктів її зовнішньоекономічної діяльності, створення для останніх рівних можливостей розвивати всі види підприємницької діяльності та напрями використання доходів і здійснення інвестицій, заохочення конкуренції й ліквідацію монополізму в сфері зовнішньоекономічної діяльності, більш повного використання ЗЕД як фактору економічного росту. Держава насамперед, покликана, захищати інтереси своїх виробників, вживати заходів для збільшення обсягів експорту, залучення іноземних інвестицій, збалансування платіжного балансу, валютного регулювання, і, що особливо важливо, - приймати законодавчі акти, що встановлюють правила здійснення ЗЕД, і контролювати їх неухильне дотримання.

В умовах ринкових відносин (переходу до них) характер впливу держави на економіку країни, в т.ч. ЗЕД, докорінно змінюється. Цей вплив набуває форми державного регулювання, що означає створення відповідних умов, сприятливих ефективному розвитку економіки країни в цілому і її складових частин. ЗЕД розглядається не тільки як складова частина господарської діяльності підприємства, але й як важливий фактор економічного росту, створення передумов більш інтенсивного розвитку інтеграційних процесів на мікрорівні.

Державне регулювання зовнішньої торгівлі може бути одностороннім та багатостороннім. Одностороннє полягає в застосуванні певних методів регулювання міжнародної торговельної діяльності з боку однієї країни без погодження з іншими торговельними партнерами. Важливим напрямом багатостороннього регулювання зовнішньоекономічних відносин є діяльність міжнародних об'єднань і організацій, які ставлять за мету уніфікацію та стандартизацію системи регулювання зовнішньоекономічних операцій. Багатостороннє регулювання передбачає попереднє узгодження регулюючих механізмів між державами, що мають торговельні угоди.

Загалом система регулювання зовнішньоекономічної діяльності функціонує на п'яти рівнях:

- мікрорівень - рівень суб'єктів господарювання як юридичних, так і фізичних осіб - це підприємства, фірми, організації, які експортують чи імпортують товари, предмети, послуги;

- мезорівень - рівень різного виду національних галузевих і регіональних об'єднань. Це, насамперед, міністерства і відомства, які безпосередньо здійснюють регулювання зовнішньоекономічних, а також міністерства та відомства, які відіграють досить активну роль, особливо, що стосується питань тарифного регулювання експорту чи імпорту;

- макрорівень - рівень держави. Основними суб'єктами цього рівня є, безперечно, уряд країни та парламент;

- метарівень - становлення митно-тарифних пріоритетів у процесі міжнародної регіональної інтеграції. Особливо це стосується співпраці митних органів на стадії створення і розвитку митних союзів.

- мегарівень - рівень міжнародних об'єднань, організацій. Це, насамперед, Генеральна асоціація з тарифів і торгівлі (ГАТТ), Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародна торгова палата, Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Рада митного співробітництва.

Еволюція митно-тарифного регулювання засвідчує, що на певних періодах розвитку міжнародних економічних відносин відбувається домінування того чи іншого суб'єкта. При цьому активність однієї сторони залежить від поведінки іншої. Якщо суб'єкти макрорівня не стають рушійними силами в системі митно-тарифного регулювання, то активну позицію посідають суб'єкти мікро- або мезорівня. На мікрорівні це виявляється у пошуку шляхів мінімізації митних платежів безпосередньо суб'єктами господарювання, а на мезорівні йде пряме лобювання економічних інтересів окремих відомств. Як правило, цей процес відбувається врозріз із загальноекономічними інтересами держави.

Якщо країна вибирає автаркічну модель побудови економічної системи, то митно-тарифні відносини регулюються винятково на макрорівні, якщо ж провадиться політика лібералізації стосовно зовнішньоекономічних зв'язків, то необхідністю стає не тільки уніфікація національного законодавства з міжнародним, але й переноситься рівень регулювання багатьох питань з макрорівня на мегарівень.

На сьогодні головними цілями державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні є:

- захист економічних інтересів України та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

- забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку країни;

- стимулювання прогресивних структурних змін в економіці;

- створення найбільш сприятливих умов для залучення національної економіки в систему світового поділу праці;

- заохочення конкуренції та ліквідація монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності

- наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється згідно з принципами (ст. 2 Закону України від 16.04.1991 № 959-ХІІ "Про зовнішньоекономічну діяльність"):

- Принцип суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, що полягає у:

- виключному праві народу України самостійно та незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на території України, керуючись законами, що діють на території України;

- обов'язку України неухильно виконувати всі договори і зобов'язання України в галузі міжнародних економічних відносин;

- Принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що полягає у:

- праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки;

- праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати її в будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України;

- обов'язку додержувати при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності порядку, встановленого законами України;
  - виключному праві власності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі одержані ними результати зовнішньоекономічної діяльності;
  - Принцип юридичної рівності і недискримінації, що полягає у:
    - рівності перед законом всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності, в тому числі держави, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
    - забороні будь-яких, крім передбачених цим Законом, дій держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також іноземних суб'єктів господарської діяльності за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками;
    - неприпустимості обмежувальної діяльності з боку будь-яких її суб'єктів, крім випадків, передбачених цим Законом;
    - Принцип верховенства закону, що полягає у:
      - регулюванні зовнішньоекономічної діяльності тільки законами України;
      - забороні застосування підзаконних актів та актів управління місцевих органів, що у будь-який спосіб створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України;
    - Принцип захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, який полягає у тому, що Україна як держава:
      - забезпечує рівний захист інтересів всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності на її території згідно з законами України;
      - здійснює рівний захист всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України згідно з нормами міжнародного права;
      - здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права;
    - Принцип еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.
- Принципи здійснення державної митної справи визначені у ст.8 Митного Кодексу України, зокрема:
- 1) виключної юрисдикції України на її митній території;
  - 2) виключних повноважень митних органів України щодо здійснення державної митної справи;
  - 3) законності та презумпції невинуватості;
  - 4) єдиного порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України;
  - 5) спрощення законної торгівлі;
  - 6) визнання рівності та правомірності інтересів усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності;
  - 7) додержання прав та охоронюваних законом інтересів осіб;
  - 8) заохочення доброчесності;
  - 9) гласності та прозорості;
  - 10) відповідальності всіх учасників відносин.

2. Еволюція системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Поняття "зовнішньоекономічна діяльність підприємства" з'явилося в СРСР в 1986 р. в контексті загальної спроби реформувати адміністративно-командну систему економіки, яка на той час перебувала в стані глибокої кризи. Суть так званої "перебудови системи управління економікою" полягала в намаганні децентралізувати процес прийняття економічних рішень, надати підприємствам певні права без демонтажу державної власності на засоби виробництва, монопольної влади міністерств і відомств.

Станом на 1986 р. в СРСР сформувалася централізована система управління зовнішньоекономічними зв'язками у складі Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР і низки підпорядкованих йому спеціалізованих зовнішньоторговельних об'єднань, через які всі підприємства СРСР здійснювали експортно-імпортні операції. В УРСР, як і в інших союзних республіках, не було власних структур управління зовнішньоекономічними зв'язками, вони мали проходити тільки через Москву.

Падіння на початку 80-х років минулого століття світових цін на енергоносії спричинило проблему дефіциту зовнішньоторговельного балансу СРСР, який держава намагалась покривати за рахунок зовнішніх запозичень. Однак тотальний товарний дефіцит на внутрішньому ринку та гостра потреба в сучасному технологічному обладнанні змусили уряд піти на реформування системи зовнішньоекономічних зв'язків. Було зроблено перші кроки з розширення прав міністерств, відомств, підприємств і організацій щодо самостійного виходу на зовнішній ринок, формування системи їх економічної зацікавленості в зовнішньоекономічній діяльності. Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 19.08.1986 р. № 991 "Про заходи з удосконалення управління зовнішньоекономічними зв'язками" держава надала право безпосереднього здійснення зовнішньоторговельних операцій обмеженому колу міністерств, відомств, найбільшим виробничим об'єднанням і підприємствам.

Таким чином, в результаті проведення зовнішньоекономічних реформ склалося два поняття: "зовнішньоекономічні зв'язки" та "зовнішньоекономічна діяльність". Перше поняття є більш загальним і включає як форми реалізації міждержавних відносин у галузі виробничого, торгового та науково-технічного співробітництва і валютно-фінансових відносин, так і сукупність зовнішньоекономічних операцій підприємств, організацій різних форм власності. Друге поняття застосовується переважно для характеристики зовнішньоекономічних операцій на мікрорівні (підприємств, організацій, об'єднань); операцій, метою яких було отримання прибутку в умовах самоокупності.

Після проголошення в 1991 р. незалежності України були здійснені заходи, спрямовані на істотну лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності в країні, розширення прав підприємств і організацій у цій сфері. Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) починає розглядатися не тільки як складова господарської діяльності підприємства, але й як важливий фактор економічного зростання, створення передумов більш інтенсивного розвитку інтеграційних процесів на мікрорівні. У цей період були прийняті і важливі законодавчі акти, зокрема закони України "Про зовнішньоекономічну діяльність", "Про єдиний митний тариф", "Про режим іноземного інвестування", Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" та ін.

На початковому етапі ринкових перетворень в Україні реалізовувалася концепція "захисту внутрішнього ринку" — комплексу заходів, спрямованих фактично на обмеження експорту товарів, дефіцит яких відчувався на внутрішньому ринку. Оскільки в умовах значного надлишку грошей дефіцит відчувався майже за всіма товарними групами, ця концепція набула антиекспортної спрямованості. Інструментами реалізації цього підходу в різні періоди були:

— оподаткування валютної виручки експортерів;

— зобов'язання експортерів продавати частину валютної виручки за нереальним, штучно завищеним курсом національної валюти (фактично приховане оподаткування експортної виручки);

— стягнення вивізного мита, спрямованого на компенсацію приблизно половини різниці між внутрішніми та світовими цінами;

— широке ліцензування та квотування експорту: на початку 1993 р. квотуванню підлягало більше 80 % українського експорту, наприкінці того ж року — близько 60 %, у травні 1994 — 30 % експорту.

З початком у 1994 р. етапу радикальної лібералізації економіки спостерігається перехід до якісно іншої експортної політики. Значно скорочується перелік товарів, експорт яких підлягає квотуванню та ліцензуванню. З 1995 р. були вжиті заходи з демонтажу системи державних замовлень, завдяки яким раніше здійснювалося інтенсивне втручання держави у сферу експортних операцій.

Одним із нових інструментів регулювання експорту стали так звані індикативні ціни, які вказували експортерам мінімальні рівні експортних цін для широкого спектра товарів. Однак уже в лютому 1996 р. такі ціни перестали бути обов'язковими для більшості товарів і стали інструментом інформаційної підтримки ЗЕД.

Іншим заходом контролю за експортом з листопада 1994 р. стала реєстрація певних категорій зовнішньоекономічних контрактів (особливо бартерних операцій). Однак дуже скоро цей захід був обмежений під впливом суб'єктів ЗЕД України та міжнародних фінансових організацій.

У 1996 р. були спроби відновити експортне мито для низки "високоліквідних" товарних позицій, обсяги експорту за якими були значні. У квітні 1996 р. було введено мито в розмірі 50—75 % на експорт живої худоби, 30—50 % на експорт відходів чорних та кольорових металів. Однак під сильним внутрішнім та зовнішнім тиском мито на відходи металів було ліквідоване, а стосовно інших товарів уряд пішов на значні поступки.

Імпортна політика України на тому етапі також зазнала значної еволюції. До квітня 1994 р. спостерігалася майже повна відмова від митного захисту ключових галузей національного виробництва. Лише з січня 1993 р. була введена система імпортного мита на основі Єдиного митного тарифу України. Для більшості товарів ставки встановлювалися на рівні 0—10 %, для незначної кількості товарів — 15—30%, максимум досягав помірної навіть за міжнародними стандартами величини 50%. Для країн, що користувалися режимом найбільшого сприяння, імпортний тариф складав 2—5%.

Однак слід зазначити, що нарощення протягом 1994—1995рр. захисних антиімпортних заходів відбувалося головним чином через тарифний протекціонізм. Нетарифні обмеження були несистематичними і стосувалися лише окремих товарів: засоби захисту рослин-, фармацевтичні препарати, косметика. З другої половини 1995 р. застосовувався диференційований підхід у митному регулюванні залежно від групи виробів, що виготовляються в межах країни "на недостатньому, достатньому та надлишковому рівні".

До 1996 р. для України була характерною політика, яка полягала в забезпеченні підприємствам з іноземними інвестиціями суттєвих податкових пільг (автоматичне звільнення на 5 років від податків на прибуток (дохід) за умов наявності 20-відсоткової частки у статутному капіталі і при досягненні мінімально обумовленої суми інвестицій, яка з 1993 р. називалася кваліфікованою інвестицією). Ці пільги доповнювалися звільненням майна, що ввозилося як іноземна інвестиція, від ввізного мита та митних платежів. Частковою компенсацією таких пільг було оподаткування за ставкою 15% прибутків та доходів, що вивозилися.

Непродумана політика надання пільг більшості підприємств з іноземним капіталом забезпечувала їм односторонню перевагу перед суто національним виробником, що, у

свою чергу, порушувало умови конкуренції на внутрішньому ринку і зумовлювало зменшення конкурентоспроможності останніх.

Слід зазначити, що багатьма солідними іноземними інвесторами такі пільги сприймалися як підтвердження наявності в країні несприятливого інвестиційного клімату, недоліки якого уряд намагався компенсувати податковими пільгами.

Починаючи з 1996 р. основні зміни в інвестиційній політиці спрямовані на поліпшення загальних макроекономічних умов у країні, а також на розвиток приватизації за участю іноземних інвесторів. Цей курс спричинив певне збільшення іноземних капіталовкладень. За даними Міністерства статистики, у 1994 р. обсяг вкладень іноземного капіталу в економіку України склав 147,5 млн дол. США, в 1995 — 266 млн, у 1996 — 458 млн, в 1997 — 759,2 млн, в 1998 — 743 млн дол. США.

Однак і сьогодні прямі іноземні інвестиції як додаткове джерело фінансування структурної перебудови економіки України все ще не відіграють вагомої ролі, хоча накопичені обсяги інвестицій наприкінці 2003 р. зросли порівняно з 2000 р. у 2,2 раза і досягли з урахуванням приватизації 7,1 млрд дол. США, що складає 150 дол. США у розрахунку на одну особу. У більшості постсоціалістичних країн ці показники є значно вищими. Так, у Чехії, наприклад, цей показник дорівнює приблизно 4 тис. дол. США, в Угорщині — 2,4 тис. дол., у Польщі — 1 тис. дол., в Росії — 370 дол. США.

Географічна структура прямих іноземних інвестицій протягом останніх років залишалася незмінною. Більше половини інвестиційного капіталу належить п'яти країнам. На першому місці залишаються США — понад 1 млрд дол. США, або 15 %, далі Кіпр — 0,8 млрд (11,0 %), Велика Британія — 0,7 млрд (10,0 %), Росія та Нідерланди — по 0,6 млрд дол. США (8 %). Близько третини всіх інвестицій належить нерезидентам з офшорних зон.

Залежно від видів економічної діяльності найбільша частка прямих інвестицій надходить в оптову торгівлю та посередництво в торгівлі — 996,0 млн дол. США (14,0 %), харчову промисловість та переробку сільськогосподарських продуктів — 988,0 млн (13,9%), машинобудування — 597,0 млн (8%), фінансову діяльність — 491,0 млн (7,0 %), металургію та обробку металу — 388 млн дол. США (5,4 %).

Основні фактори, що робили непривабливою Україну для іноземних інвесторів:

- загальна макроекономічна та політична нестабільність;
- відсутність розвинутої ринкової інфраструктури (слабка потужність та ненадійність банків, нерозвиненість фінансових ринків);
- нестабільність законодавства, яке регулює іноземні інвестиції та економічну діяльність у цілому;
- загальні несприятливі умови із законністю та правопорядком у межах країни, перш за все високий рівень корупції;
- відсутність секторальних пріоритетів у залученні іноземних інвестицій, що зумовлює таку структуру їх перерозподілу, яка не відповідає національним пріоритетам;
- вузькість спектра методів залучення інвестицій;

Динаміка обсягів імпорту товарів у 2000—2003 рр. формувалася під впливом комплексу різноспрямованих чинників, насамперед за рахунок зменшення енергомосткості української економіки, приватизації українських нафтопереробних заводів, коливання цін на нафту, зрушень у структурі внутрішнього попиту. Структура імпорту, в якій більше третини становлять енергоносії, відображає високу залежність української економіки, у т.ч. й експортноорієнтованих галузей — хімічної та металургійної — від зовнішніх джерел постачання енергоносіїв. Частка цих товарів у загальному обсязі імпорту зменшилася з 40 % у 2000 р. до 32,8 у 2003 р. Жорстка політика у розрахунках за використані енергоносії та активізація інноваційної діяльності підприємств сприяли зниженню енергомосткості української економіки. За зростання ВВП протягом 2000—2003 рр. обсяги імпортованого газу поступово скорочуються (з 59,2 млрд м³ у 2000 р. до 55,3 млрд у 2003 р.). Спостерігалася тенденція до збільшення обсягів імпорту нафти для

переробки на НПЗ та скорочення імпорту нафтопродуктів. За 2000—2003 рр. обсяги імпорту нафти зросли у 3,9 раза. Головним чинником зростання вартісних обсягів імпортованої нафти у 2003 р. було зростання цін (62 % приросту).

Проте в організації й управлінні ЗЕД в Україні залишається ще багато невирішених проблем. Структура зовнішньоторговельного обороту, як і раніше, має переважно сировинний характер, все ще нераціональним є імпорт, недостатньо ефективно функціонують підприємства з іноземним капіталом. Великої уваги потребують і такі питання, як створення стабільної правової бази, сприятливого інвестиційного клімату, ефективної системи управління ЗЕД на рівні підприємства, підвищення якості експортної продукції і багато ін.

3. Національне та наднаціональне регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Загальною метою державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є створення сприятливих умов для розширеного відтворення всередині країни, зокрема для привласнення національними та транснаціональними компаніями максимальних прибутків. У процесі реалізації цієї мети суперечливо поєднується протекціонізм і лібералізація. У другій половині XIX ст. і до Першої світової війни переважала політика лібералізації; у 20—30-ті роки XX ст. посилюється протекціонізм, а після Другої світової війни знову переважала політика лібералізації, хоча у 80—90-ті роки активізувалися окремі елементи протекціонізму. Розрізняють три основні види мита: закуплена за кордоном сировина майже не обкладається митом; напівфабрикати обкладаються митом середнього рівня; з готових виробів сплачується найбільше мито. Система протекціонізму запроваджується через встановлення високих митних тарифів на ввізні товари, нетарифні обмеження, до яких належать:

1) заходи, спрямовані на безпосереднє обмеження імпорту (його ліцензування і квотування, запровадження антидемпінгових і компенсаційних мит, імпорتنі депозити, компенсаційні збори, система мінімальних імпорتنих цін та ін.);

2) безпосередньо не спрямовані на обмеження зовнішньої торгівлі заходи (митні формальності, технічні стандарти і норми, санітарні і ветеринарні норми, екологічні стандарти і норми, вимоги до маркірування товарів, їх упаковки та ін.);

3) безпосередньо не спрямовані на обмеження імпорту чи стимулювання експорту заходи, дія яких забезпечує такий самий результат.

Останніми роками спостерігається тенденція до заміни митних тарифів заходами нетарифного протекціонізму: кількісні обмеження, технічні стандарти і умови, екологічні норми та ін. Активно використовують розвинуті країни і такий важіль нетарифного регулювання імпорту, як антидемпінгові мита.

Розвинуті країни застосовували до 800 видів нетарифних бар'єрів, за допомогою яких стримувався імпорт понад 50 % всіх товарів. Характерною ознакою протекціоністської політики в сучасних умовах є впровадження колективного та селективного протекціонізму, що проводиться країнами — членами інтеграційних угруповань стосовно третіх країн. Найбільшою мірою такий протекціонізм властивий для країн ЄС. Крім того, згідно з Ломейськими угодами країн ЄС в 70-ті роки XX ст. почав діяти пільговий режим оподаткування однієї групи слаборозвинутих (асоційовані з ЄС приблизно 60 країн) на противагу іншій групі таких країн.

Водночас слаборозвинуті країни Африки, Азії і Латинської Америки створили багато замкнутих економічних угруповань, в межах яких здійснюється лібералізація торгівлі, а стосовно третіх країн запроваджуються різні протекціоністські заходи: митні тарифи, ліцензування, квотування імпорту, валютні обмеження.

Державне регулювання міжнародної торгівлі доповнює наддержавне — з боку міжнародних організацій, насамперед — ГАТТ (Генеральна угода по тарифах і торгівлі). Ця організація була створена в Женеві у 1947 р. і діяла на основі міжурядового

багатостороннього договору, в якому зафіксовані принципи і правила міжнародної торгівлі, пронизані ідеєю вільної торгівлі (рівності учасників цієї організації у сфері міжнародної торгівлі), конкретизовані у принципах надання країнам-учасникам режиму найбільшого сприяння (дотримання рівності і недискримінації), взаємних поступок і зниження митних тарифів, інших нетарифних бар'єрів, ведення торгівлі на приватноправовій основі, визнання митних тарифів як єдиного засобу регулювання зовнішньої торгівлі (винятком є встановлення кількісних обмежень при регулюванні сільськогосподарського виробництва), відмова від односторонніх дій і проведення переговорів і консультацій та ін.

Результатами договорів Уругвайського раунду стало зниження приблизно на третину всіх митних тарифів на деякі товари (а до 1998 р. — на 40 %), що призвело до зниження митного оподаткування до 3 %; зниження на 20—30 % митних тарифів у слаборозвинутих країнах; ліквідація мита на окремі товари (будівельне і сільськогосподарське устаткування, фармацевтичні товари та ін.), визнання "законних" субсидій, пов'язаних з охороною навколишнього середовища; введення мінімальних кількісних параметрів (1 % від загальної вартості товару), нижче яких субсидювання визнавалось законним; розгляд торгових аспектів права на інтелектуальну власність та регулювання торгівлі послугами.

На переговорах Уругвайського раунду щодо сфери послуг були досягнуті угоди про реалізацію торгівлі послугами. Вони передбачають, що коли одна країна послаблює державне регулювання власного ринку послуг, вона не зобов'язана вимагати цього від іноземних держав, які зберігають пільговий режим для своїх національних компаній. 31 січня 1995 року угода про регулювання торгівлі послугами стала складовою частиною рішень про створення світової організації торгівлі (СОТ).

При створенні СОТ (яка зберігає всі положення ГАТТ) її основним завданням стало забезпечення повної свободи торгівлі шляхом "ув'язок", тобто можливості проводити певні форми протекціоністської політики (наприклад, підвищення митних тарифів) з одночасною лібералізацією імпорту інших товарів. Створення СОТ передбачає входження в неї ГАТТ, ГАТС, угоди по торговельних проблемах права на інтелектуальну власність. СОТ водночас стала незалежною організацією (виведеною із сфери діяльності ООН), подібною до МВФ та деяких інших, тобто юридичною особою. Її основним завданням стає контроль за політикою країн-учасниць при виконанні ними прийнятих на себе зобов'язань.

Проте при державному і наддержавному регулюванні послуг виникає набагато складніша проблема (ніж при регулюванні товарів), зумовлена самою природою послуг. Внаслідок цього регулювання умов послуг означає регулювання умов капіталовкладень, щодо якого СОТ надає іноземним і національним фірмам однакові права.

Україні вступ до СОТ у разі дотримання принципів цієї організації надасть деякі переваги у короткотерміновому (такі переваги для України зумовлені наявністю дешевої робочої сили, можливості імпорту дешевших товарів із розвинутих країн) і довготерміновому проміжку часу, але й зумовлює низку проблем. Основним принципом СОТ є дотримання відкритої, чесної та вільної конкуренції, а отже, невтручання держави щодо підтримки експорту товарів і послуг власного виробництва та заборону демпінгу як двох найважливіших видів нечесної конкуренції у зовнішній торгівлі. Негативними наслідками вступу в СОТ є:

- 1) реальна можливість банкрутства значної кількості промислових та сільськогосподарських підприємств, які можуть не вистояти в конкурентній боротьбі перед могутніми ТНК та міжнародними монополіями. Внаслідок цього значно зросте рівень безробіття в країні, передусім у сільському господарстві;

- 2) розвинуті країни, насамперед США, зможуть і надалі проводити протекціоністську і дискримінаційну політику у прихованих формах в межах СОТ (як це було у 2003 р.), зокрема широко використовуючи нетарифні бар'єри щодо

слаборозвинутих країн. Внаслідок цього країни, що розвиваються, щорічно втрачають майже 135 млрд дол., що вдвічі перевищує допомогу на розвиток, яка надається у світовому масштабі. Це значною мірою зумовлено тим, що внутрішній ринок передових країн і насамперед ринок товарів сільського господарства краще захищений митними тарифами, ніж ринок України;

3) при нинішньому становищі промисловості в Україні дотримання правил СОТ призведе до найбільших втрат у машинобудуванні, автомобільній, судобудівній промисловості та ін., а надалі розвиток інноваційних технологій у цих галузях уповільнюватиметься, його не можна буде компенсувати зростанням експорту металу з України. Виникнення СОТ значною мірою зумовлене намаганням найрозвинутіших країн не допустити подальшого загострення кризи неплатежів з боку слаборозвинутих країн. Оскільки вступ України до цієї організації неминучий, то доцільно вжити заходів щодо посилення конкурентоспроможності найперспективніших галузей промисловості та сільського господарства з раціональним використанням політики протекціонізму, узгодити свої дії передусім з Росією як стратегічним партнером. Загалом вся світова економічна система потребує вдосконалення.

З огляду на низьку конкурентоспроможність української економіки її низький економічний потенціал (2000 р. обсяг ВВП на душу населення у Польщі становив 16,3 тис. дол., в Україні — близько 600 дол., тоді як у 1990 р. потенціали двох країн були приблизно однакові), не слід форсувати вступ до ЄС і навіть СОТ, треба вдосконалювати сучасні інститути (корпорації, податкову систему, адміністративні структури, право та ін.), розширювати внутрішній ринок шляхом істотного підвищення заробітної плати, проводити конструктивні структурні реформи, посилювати диверсифікацію зовнішньоекономічної діяльності, створювати належний інвестиційний клімат в Україні.

Посилення ролі України в світовому господарстві може бути наслідком оптимального поєднання політики лібералізму та протекціонізму. Поки що переважає перша (у 2003 р. імпорт збільшився на 34 %, порівняно з 2002 р.), що руйнує внутрішній ринок країни, призводить до скорочення вітчизняного виробництва.

Поряд з цивілізованими формами торгівлі існують нецивілізовані, пов'язані з торгівлею людьми, наркотиками і зброєю. У 2001 р. до 700 тис. осіб було продано у рабство, на чому ділки заробили 7 млрд дол. Цей вид торгівлі займає третє місце після торгівлі наркотиками і зброєю. Торгівлю людьми ООН назвала найжорстокішим на сьогодні порушенням прав людини, "викликом моралі усього людства". Крім того, щорічний обсяг тіньового капіталу у світі становить нині 600 млрд дол., на 20 млрд дол. продається фальсифікованих ліків.

4. Характеристика органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні та їх компетенції

Кожна держава самостійно формує систему і структуру регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яка повинна забезпечувати: захист економічних інтересів країни і законних інтересів усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; створення однакових можливостей для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у розвитку всіх законних видів бізнесу незалежно від форм власності, а також усі напрями використання доходів і вкладання інвестицій; заохочення конкуренції та ліквідацію монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування не мають права втручатися в оперативну діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, крім випадків, передбачених законом.

Суб'єктами регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні згідно з відповідним законом є:

- Україна як держава в особі її органів у межах їх компетенції;

- недержавні органи управління економікою (товарні, фондові, валютні біржі, торговельні палати, асоціації, спілки та інші організації координаційного типу), що діють на підставі їх статутних документів;

- суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними.

Для регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні використовуються певні інструменти, а саме:

- закони України;

- передбачені в законах України акти тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції;

- економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України;

- рішення недержавних органів управління економікою, які приймаються за їх статутними документами в межах законів України;

- угоди, які укладаються між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і не суперечать законам України.

Для регулювання господарської діяльності іноземних підприємців, суб'єктів бізнесу встановлюються такі правові режими:

- національний режим, який означає, що іноземні суб'єкти господарської діяльності мають такі права і обов'язки, як і місцеві підприємці;

- режим найбільшого сприяння надається іноземним суб'єктам підприємницької діяльності на основі взаємних угод і застосовується у сфері зовнішньої торгівлі;

- спеціальний режим, який застосовується на територіях спеціальних економічних зон, а також митних союзів, до яких входить Україна, та у випадках встановлення спеціального режиму згідно з міжнародними угодами.

Суб'єктами адміністративно-правового регулювання у сфері економіки є: президент України, Кабінет Міністрів України, профільні міністерства, державні комітети (державні служби), інші центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, урядові органи державного управління місцеві державні адміністрації та їх структурні підрозділи, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад.

СИСТЕМА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Принципова система органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності	Система органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні
Парламент країни	Верховна Рада України
Кабінет міністрів	Кабінет Міністрів України
Профільні міністерства	Міністерство економіки України, Міністерство закордонних справ України
Центральний банк країни	Національний банк України
Митні органи	Державна митна служба України
Відповідні державні комітети (державні служби) та відомства	Антимонопольний комітет України, Державна служба експортного контролю України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі
Органи місцевого управління зовнішньоекономічною діяльністю	Місцеві ради народних депутатів України та їх виконавчі і розпорядчі органи, територіальні підрозділи (відділення) органів державного регулювання ЗЕД України.

Найбільш значущим за юридичною силою обсягом повноважень щодо управління економічними процесами в державі володіє президент України, які встановлені Конституцією України (ст. 106) і насамперед полягають у тому, що президент України визначає основні напрями зовнішньої і внутрішньої політики, зокрема, економічної, впливає на розстановку кадрів, створення управлінських структур у даній сфері. Це зумовлено тим, що президент України:

- забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

- звертається з посланням до народу та із щорічним і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище країни;

- представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює управління зовнішньоекономічною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

- призначає за згодою Верховної Ради Прем'єр-міністра України; припиняє повноваження Прем'єр-міністра України та приймає рішення про його відставку;

- ◆ призначає за поданням Прем'єр-міністра України членів КМУ, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій та припиняє їхні повноваження на цих посадах;

- ◆ призначає на посади та звільняє з посад за згодою Верховної Ради України голову Антимонопольного Комітету України, голову Фонду державного майна України;

- ◆ утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

- ◆ скасовує акти Кабінету Міністрів України та акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

- ◆ підписує закони, прийняті Верховною Радою України;

- ◆ має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України.

Найвищим органом, що здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, є Верховна Рада України - центральний орган законодавчої влади, до компетенції якого належать:

- ◆ прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності;

- ◆ затвердження головних напрямів зовнішньоекономічної політики України;

- ◆ розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

- ◆ укладання міжнародних договорів України відповідно до законів України про міжнародні договори України та приведення чинного законодавства України у відповідність з правилами, встановленими цими договорами;

- ◆ затвердження нормативів обов'язкового розподілу валютної виручки державі та місцевим Радам народних депутатів України, ставок та умов оподаткування, митного тарифу, митних зборів та митних процедур України при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;

- ◆ встановлення спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території України;

- ◆ затвердження списків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню або забороняється.

Кабінет Міністрів України є центральним органом виконавчої влади, який у напрямі регулювання зовнішньоекономічної діяльності виконує такі функції:

- вживання заходів до здійснення зовнішньоекономічної політики України відповідно до законів України;

- здійснення координації діяльності міністерств, державних комітетів та відомств України з регулювання зовнішньоекономічної діяльності; координація роботи торговельних представництв України в іноземних державах;

- прийняття нормативних актів управління з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України;

- проведення переговорів і укладання міжурядових договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України про міжнародні договори України, забезпечення виконання міжнародних договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності всіма державними органами управління, підпорядкованими Кабінету Міністрів України, та залучення до їх виконання інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на договірних засадах;

- внесення на розгляд Верховної Ради України (відповідно до своєї компетенції, визначеної законами України) пропозицій про систему міністерств, державних комітетів і відомств - органів оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, повноваження яких не можуть бути вищими за повноваження Кабінету Міністрів України, які вона має згідно з законами України;

- забезпечення складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України;

- здійснення заходів щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України.

Міністерство економіки України (Мінекономіки) є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Відповідно до покладених на нього завдань, у напрямі регулювання зовнішньоекономічної діяльності, Міністерство економіки України здійснює функції:

- забезпечення і координація в межах повноважень виконання українською стороною зобов'язань за міжнародними договорами України з ЄС;

- забезпечення реалізації державної зовнішньоекономічної політики, розробка концепції та стратегії розвитку зовнішньоекономічного потенціалу держави, механізму державного регулювання зовнішніх економічних зв'язків;

- розробка заходів, спрямованих на нарощення інвестиційних ресурсів, створення сприятливого інвестиційного клімату, та організація їх здійснення;

- ◆ координація і забезпечення разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади реалізації державної політики у сфері економічного та технічного співробітництва з іноземними державами та міжнародними організаціями щодо виконання економічних програм і проектів.

Основною структурною одиницею міністерств є управління (департамент). У структурі центрального апарату Міністерства економіки України налічується 29 департаментів і 15 інших самостійних підрозділів. Безпосередньо виконання функції регулювання зовнішньоекономічної діяльності в структурі Мінекономіки покладено на Департамент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, до складу якого входять: 1) відділ нетарифних інструментів зовнішньоекономічної діяльності; 2) відділ забезпечення нетарифного регулювання; 3) відділ контролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності; 4) відділ державного регулювання зовнішньоторговельних операцій.

Серед інших департаментів, пов'язаних із регулюванням зовнішньоекономічної діяльності: Департамент державної політики у сфері зовнішньої торгівлі, Департамент міжнародної технічної допомоги та співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, Департамент з питань торговельного захисту, Департамент торговельно-економічних відносин з країнами СНД та Російською Федерацією, Департамент двостороннього торговельно-економічного співробітництва, Департамент співробітництва з Європейським Союзом, Департамент торговельних переговорів та співробітництва з СОТ.

За характером діяльності всі управління (департаменти) міністерства можна об'єднати в три групи: 1) торговельно-політичні; 2) головні галузеві управління; 3) функціональні управління та відділи. Торговельно-політичні управління (регіональні) займаються питаннями розвитку торговельних взаємозв'язків з окремими групами країн. Вони виробляють основи торговельної політики країни, а також заходи щодо зміцнення економічних зв'язків із зарубіжними країнами. Головні товарні (галузеві) управління здійснюють контроль за виконанням експортних та імпорتنих планів; вивчають комерційні умови експорту й імпорту; розглядають заявки іноземних держав на постачання і закупівлю товарів, проводять переговори з іноземними делегаціями з питань експорту й імпорту; спостерігають за товарною структурою зовнішньої торгівлі та оптимізують її відповідно до потреб внутрішнього ринку; видають дозволи на ввіз і вивіз товарів; беруть участь у підготовці типових контрактів і загальних умов поставок.

Серед функціональних управлінь та відділів існує кілька типів. Зокрема, договірно-правове управління (готує проекти торговельних договорів і угод, урядових постанов; контролює виконання правових умов договорів і угод); валютне управління (складає валютні баланси з торгівлі з окремими країнами, видає дозволи на платежі в іноземній валюті); митне управління (керує місцевими митними організаціями і контролює дотримання ними вимог законодавства і правил митної справи; вивчає питання митної політики, розробляє проекти митних тарифів, бере участь у розробці проектів міжнародних угод у частині, що стосується митної справи); управління цін (здійснює загальний контроль за ціновими умовами контрактів) та ін.

Міністерство закордонних справ України (МЗС) є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує проведення зовнішньої політики держави і координацію діяльності у сфері зовнішніх зносин України. МЗС здійснює повноваження безпосередньо і через закордонні дипломатичні установи України, представництва МЗС на території України, організації та установи, що належать до сфери його управління. Головними завданнями Міністерства закордонних справ є:

- участь у забезпеченні національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства;

- сприяння забезпеченню стабільності міжнародного становища України, піднесенню її міжнародного авторитету, поширенню у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера;

- створення сприятливих зовнішніх умов для зміцнення незалежності, державного суверенітету, економічної самостійності та збереження територіальної цілісності України;

- забезпечення відповідно до наданих повноважень цілісності та узгодженості зовнішньополітичного курсу України та ін. Структурними підрозділами Міністерства зовнішніх справ (МЗС) є департаменти і управління.

До системи органів дипломатичної служби належать посольства, постійні представництва і місії, генеральні консульства, представництва МЗС у регіонах, Дипломатична академія при МЗС.

Національний банк України (НБУ) є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, її емісійним центром, проводить єдину державну політику в сфері грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці, організує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому, визначає курс грошової одиниці стосовно валют інших країн. Національний банк встановлює вид грошових знаків, їх номінал, відмінні ознаки і систему захисту. До функцій НБУ входять:

- зберігання і використання золотовалютного резерву України та інших державних коштовностей, які забезпечують платоспроможність України;

- представлення інтересів України у відносинах з центральними банками інших держав, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами та укладання відповідні міжбанківські угоди;

- регулювання курсу національної валюти України до грошових одиниць інших держав;

- здійснення обліку і розрахунків з наданих і одержаних державних кредитів і позик, провадження операцій з централізованими валютними ресурсами, які виділяються з Державного валютного фонду України у розпорядження Національного банку України;

- гарантування кредитів, що надаються суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності іноземними банками, фінансовими та іншими міжнародними організаціями під заставу Державного валютного фонду та іншого державного майна України;

- здійснення інших функцій відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" (872-12) та інших законів України.

Митні органи - це державні установи, які контролюють експортно-імпорتنі потоки на митному кордоні країни; ведуть митну статистику, розробляють митні правила і процедури, стягують митні збори, мито, податки.

Державна митна служба України є спеціальним уповноваженим центральним органом виконавчої влади в сфері митної справи, основним завданням якого є здійснення митного контролю в Україні згідно з чинними законами України.

Регіональна митниця - орган, який на закріпленій за ним території в межах компетенції здійснює митну справу і забезпечує комплексний контроль за додержанням законодавства України з митної політики, здійснює керівництво і координацію підпорядкованих митниць і спеціалізованих митних установ та організацій.

Митниця - це орган, який безпосередньо забезпечує виконання законодавства України з питань митної справи, справляння податків і зборів та виконання інших завдань, покладених на митну службу України.

Антимонопольний комітет України є державним органом зі спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Цей комітет підконтрольний Президенту та підзвітний Верховній Раді України. Основним його завданням у сфері зовнішньоекономічної діяльності є здійснення контролю за додержанням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності антимонопольного законодавства. Систему органів Антимонопольного комітету України утворюють Комітет і його територіальні відділення (в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі), повноваження яких визначаються комітетом у межах компетенції. За потреби можуть створюватись міжобласні територіальні відділення.

Державна служба експортного контролю України - це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Основними завданнями Держекспортконтролю України є:

- участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики у сфері державного експортного контролю щодо забезпечення захисту інтересів національної безпеки, виконання міжнародних зобов'язань України, пов'язаних із розповсюдженням зброї масового знищення, обмеженням передавання звичайних видів озброєння, зміцнення міжнародного авторитету України;

- реалізація заходів, спрямованих на встановлення та забезпечення державного контролю за здійсненням міжнародного передавання товарів військового призначення і подвійного використання (далі - товари, що підлягають державному експортному контролю), контролю за використанням цих товарів у заявлених цілях, у тому числі щодо недопущення використання товарів, що підлягають державному експортному контролю, у терористичних та інших протиправних цілях;

- участь у розробленні проектів законодавчих та інших нормативно-правових активів, пов'язаних з регулюванням діяльності у сфері державного експортного контролю;

- здійснення у межах компетенції заходів з розвитку співробітництва з відповідними органами іноземних держав та організаціями міжнародних режимів експортного контролю.

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі:

- здійснює оперативне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до законодавства України;

- приймає рішення про порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань і застосування відповідно антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів.

До органів місцевого управління зовнішньоекономічною діяльністю належать:

- місцеві ради народних депутатів України та їх виконавчі і розпорядчі органи;

- територіальні підрозділи (відділення) органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України.

Дії зазначених підрозділів (відділень) не повинні суперечити нормативним актам місцевих рад народних депутатів України, за винятком випадків, коли такі дії передбачені або випливають із законів України. На даний час основним органом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на місцевому рівні є управління зовнішніх відносин і зовнішньоекономічної діяльності обласної державної адміністрації, а для міст Києва і Севастополя - міської державної адміністрації. Подібні управління в регіонах є органами державної виконавчої влади.

5. Недержавні органи регулювання зовнішньоекономічної діяльності: торгово-промислові палати, фондові та валютні біржі

Недержавне регулювання ЗЕД відбувається такими організаціями: 1) Товарними, фондовими, валютними біржами Через ці інститути регулюється попит і пропозиція на товари Економічний аспект. Він проявляється у тому, що біржа — це крупнооптовий ринок і водночас тонкий інструмент реального ціноутворення.

Концентрація та централізація величезних товарних мас на готівкових біржах і фінансових ресурсів як з реальним товарним покриттям, так і без нього на строкових біржах дозволяють сформувати економічно обґрунтовану у т.ч. прогнозовану ціну, ув'язати рух товарних і грошових потоків, з'єднати виробництво і споживання, полегшити планування господарської діяльності численних контрагентів угод.

В умовах переходу до ринкової економіки та поступового зменшення частки держзамовлення поява у нашій країні певної кількості бірж є першим симптомом початку процесу демонополізації. Він дозволить поступово налагодити механізм регулювання попиту і пропозиції, який би зміг би дійсно зацікавити виробника і споживача. Найперша умова для цього — знаходження економічно обґрунтованої ціни.

Можна сказати, що товарна біржа є механізмом і інструментом реального ціноутворення шляхом управління вільною конкуренцією між комерційними посередниками, об'єднаними у підприємницьку спілку.

Що стосується валютної біржі, то найяскравішим представниками є Українська міжбанківська валютна біржа на якій відбуваються торги провідними валютами світу (USD, RUR, DM, €). При цьому всі бажаючі можуть купити або продати певну кількість валюти через біржових брокерів - осіб, які зареєстровані на біржі і мають право грати на біржових торгах.

Функція валютної біржі так ж як і товарної, різниця лише в тому, що тут біржа виступає регулятором цін на валюту в залежності від того скільки валюти продається і скільки купується.

Фондова біржа являє собою організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами що можуть вільно купуватися і продаватися.

Економічний аспект полягає в тому, що суб'єкт ЗЕД в потрібний йому момент може продати або купити певну кількість акцій при наявності або відсутності зайвих коштів.

Торговельно-промислова палата (ТПП), асоціації та інші організації координаційного типу. Завданнями торгово-промислових палат є:

а) надання довідково-інформаційних послуг, основних відомостей, що не є комерційною таємницею, про діяльність українських підприємців і підприємців зарубіжних країн згідно з національним законодавством, сприяння поширенню, зокрема через засоби масової інформації, знань про економіку і науково-технічні досягнення, законодавство, звичаї та правила торгівлі в Україні і зарубіжних країнах, можливості зовнішньоекономічного співробітництва українських підприємців) сприяння в організації інфраструктури інформаційного обслуговування підприємництва;

в) надання послуг для здійснення комерційної діяльності іноземним фірмам та організаціям,

г) встановлення і розвиток зв'язків з іноземними підприємцями, а також організаціями, що об'єднують або представляють їх, участь у роботі міжнародних неурядових організацій та інших спільних організацій;

д) сприяння розвитку торгових та інших чесних звичаїв у підприємницькій діяльності, участь у розробленні правил професійної етики у конкуренції для різних сфер підприємницької діяльності, галузей економіки, спілок та об'єднань підприємств;

е) виконання інших завдань, передбачених її статутом. Асоціація підприємців У., Асоціація малих підприємств виконують подібні завдання, що виконує ТПП.

Міжнародні організації типу МВФ, Світовий Банк(СБ), Всесвітня Торгова Організація (ВТО) МВФ - основною діяльністю фонду є сприяння міжнародному співробітництву у валютній сфері, розширенні та збалансованості росту міжнародної торгівлі і відповідному поліпшенню макроекономічних умов країн членів. Основні завдання МВФ : визначення паритету та курсу валют, відміна обмежень у поточних операціях, консультування з валютних і фінансових операцій. ВТО - її головна мета: сприяння розвитку торгівлі як засобу економічного зростання та розвитку; вдосконалення технологій. СБ — головне завдання Банку полягає у стимулюванні приватних іноземних капіталовкладень шляхом надання гарантій чи шляхом прямої участі, а також у сприянні міжнародної торгівлі та підтриманні платіжних балансів.

6. Економічні та адміністративні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Метод управління – це спосіб здійснення управлінської діяльності, внаслідок якої досягаються цілі управління зовнішньоекономічною діяльністю. Методи управління тісно пов'язані з принципами управління. Методи управління виступають в ролі способів реалізації принципів. Принцип не вибирають – їм наслідують. Методи мають більш альтернативний характер, можливий їх вибір, заміна одного іншим. Для зовнішньоекономічної діяльності характерні два методи управління – економічний і адміністративний.

Основним інструментом економічного методу управління є митний тариф на товари, що ввозяться або вивозяться з території України; митні збори; ціни на експортовані і імпортовані товари; акцизний збір; норми прискореної амортизації на імпортне обладнання; ставки надання і одержання кредитів, ставки страхування експортних кредитів, позик, окремих контрактів на поставку машин і обладнання; іноземні інвестиції як на території України, так і за її межами та інші.

Основними інструментами адміністративного методу управління є ліцензування і квотування експорту і імпорту товарів, заборона окремих видів експорту та імпорту товарів, застосування спеціальних правових режимів, заходи у відповідь на дискримінаційні та недружні дії іноземних держав, заходи проти недобросовісної

конкуренції, розгляд спорів, що виникають у процесі зовнішньоекономічної діяльності. Ліцензія – дозвіл на експорт (імпорт) товару з визначенням його загального обсягу.

Квота – це граничний обсяг певної категорії товарів, який дозволено експортувати (імпортувати) протягом встановленого строку та який визначається у натуральних чи вартісних одиницях.

7. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Правовим регулюванням зовнішньоекономічної діяльності є владний вплив на суспільні відносини в сфері здійснення зовнішньоекономічної діяльності з метою їх упорядкування і приведення у відповідність з нормами права. Суспільні відносини виникають між міжнародними та національними органами регулювання зовнішньоекономічної діяльності; між національними органами регулювання зовнішньоекономічної діяльності; між національними органами регулювання зовнішньоекономічної діяльності та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності; між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Завданнями правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є:

- регламентація суспільних відносин з метою захисту прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- створення єдиного правового простору для здійснення суб'єктами своїх прав та обов'язків;
- укріплення співпраці суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності - іноземних контрагентів, які належать до різних економічних, правових, соціальних та культурних систем.

Сферою правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є всі види взаємопов'язаних відносин, які відрізняються своєю цілеспрямованістю, змістом та формою. При визначенні сфери правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності слід враховувати такі моменти:

- з юридичного боку, ці відносини не є однорідними за своїм характером: серед них є приватні і суспільні, внутрішні і зовнішні;
- з точки зору юридичної рівності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, правові відносини можуть складатися із цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних правових відносин.

Таким чином, правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності є комплексним міжгалузевим правовим утворенням, яке потребує застосування відповідних методів правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Розрізняють наступні методи правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності:

Імперативний метод заснований на владних приписах суб'єктів регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які встановлюють порядок виникнення прав і обов'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та санкції за порушення цих обов'язків. Аспект імперативності ґрунтується на відносинах суб'єктів, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність, та суб'єктів, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. У таких відносинах сторони не є рівними: суб'єкти, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність, визначають свою владну волю та вимагають від суб'єктів, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, відповідного реагування, відповідної правової поведінки. В цьому випадку поведінка суб'єктів, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, є жорстко регламентованою. Складовими імперативного методу є тарифні та нетарифні заходи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, при застосуванні яких використовуються відповідні правові засоби, способи та типи правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Диспозитивний метод заснований на можливості обрання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності варіанта поведінки у межах чинного законодавства. При

реалізації диспозитивного методу застосовуються зовнішньоекономічні договори (контракти), що укладаються між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, які є різними за правовим статусом.

Імперативний та диспозитивний методи правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності базуються на застосуванні відповідних джерел права.

Джерелами правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є конкретні форми вирішення загальних обов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих міжнародними та національними органами регулювання зовнішньоекономічної діяльності, через які ці правила справляють свій владний регулюючий вплив на суспільні відносини, що виникають в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Джерела правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності класифікують:

За суб'єктами, що приймають участь у формуванні джерел права, розрізняють.

- джерела права, що формуються міжнародними організаціями;
- джерела права, що формуються національними органами влади.

За простором розрізняють:

- міжнародні джерела правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- національні джерела правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Міжнародні джерела правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності - джерела, що формуються міжнародними організаціями та застосовуються до правових відносин в транснаціональному правовому просторі. Вони містять уніфіковані норми регулювання правових відносин в міжнародному правовому просторі.

Національні джерела правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності - джерела, що застосовуються до правових відносин в національному правовому просторі. Вони містять уніфіковані норми для регулювання правових відносин в зовнішньоекономічній сфері в національному правовому просторі. Специфікою правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є одночасне використання джерел міжнародного та національного права.

За ступенем опосередкування розрізняють:

- джерела права "самовиконувані";
- джерела права, що потребують трансформації.

"Самовиконувані" джерела права - джерела права, що потребують тільки національної норми-відсилання. Джерела права, що потребують трансформації - джерела, правові норми яких потребують перетворення у норми національного права. Більшість міжнародних норм права застосовують до правовідносин в сфері зовнішньоекономічної діяльності внаслідок & трансформації. Трансформація - застосування норм міжнародного права в національному законодавстві. Способи здійснення трансформації передбачаються національним законодавством держав. Так, міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору в порядку та строки, визначені або законами України, або указами Президента України, або постановами Кабінету Міністрів України.

За видами норм, які містяться в них, джерела правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності розрізняють на:

- джерела права, які містять матеріальні норми;
- джерела права, які містять колізійні норми;
- джерела права, які містять змішані норми.

Джерела правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що містять матеріальні норми, безпосередньо регулюють правові відносини в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Прикладом є Генеральна угода з тарифів і торгівлі (1994 р.), яка містить матеріальні норми щодо митної оцінки, до відвантажу вальної інспекції, технічних бар'єрів для торгівлі, застосування санітарних і фітосанітарних заходів, процедури імпортного ліцензування, заходів безпеки, субсидій та врівноважених

заходів, антидемпінгових норм, інвестиційних заходів, пов'язаних з торгівлею текстилем та оджею, сільського господарства, правил походження, платіжних балансів, випадків, за якими митні адміністрації мають підстави сумніватися у правдивості чи точності задекларованої вартості товарів, державних торговельних підприємств тощо.

Джерелами правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що містять колізійні норми, є джерела права, які містять правові норми, що врегульовують колізії між іноземними правовими системами, відсилаючи до матеріальних норм тої чи іншої іноземної правової держави. Слід зауважити, що джерел права в сфері зовнішньоекономічної діяльності, які містять лише колізійні норми, у чистому вигляді не існує.

Джерелами правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що містять змішані норми, є джерела права, які містять поєднання матеріальних та колізійних норм в сфері правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Практично всі джерела права, що регламентують здійснення зовнішньоекономічної діяльності, містять змішані норми: колізійні норми сприяють усуненню прогалин, які утворюються при використанні матеріальних норм в цих джерелах. Поєднання матеріальних та колізійних норм в джерелах права дозволяє враховувати конкретні умови виникнення й реалізації прав та обов'язків суб'єктів правових відносин, які виникають в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

На практиці мають місце джерела права, різні статті яких містять або матеріальні, або колізійні норми; джерела права, в статтях яких одночасно присутні два види норм: матеріальна та колізійна (змішана норма).

За видами джерел правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності розрізняють:

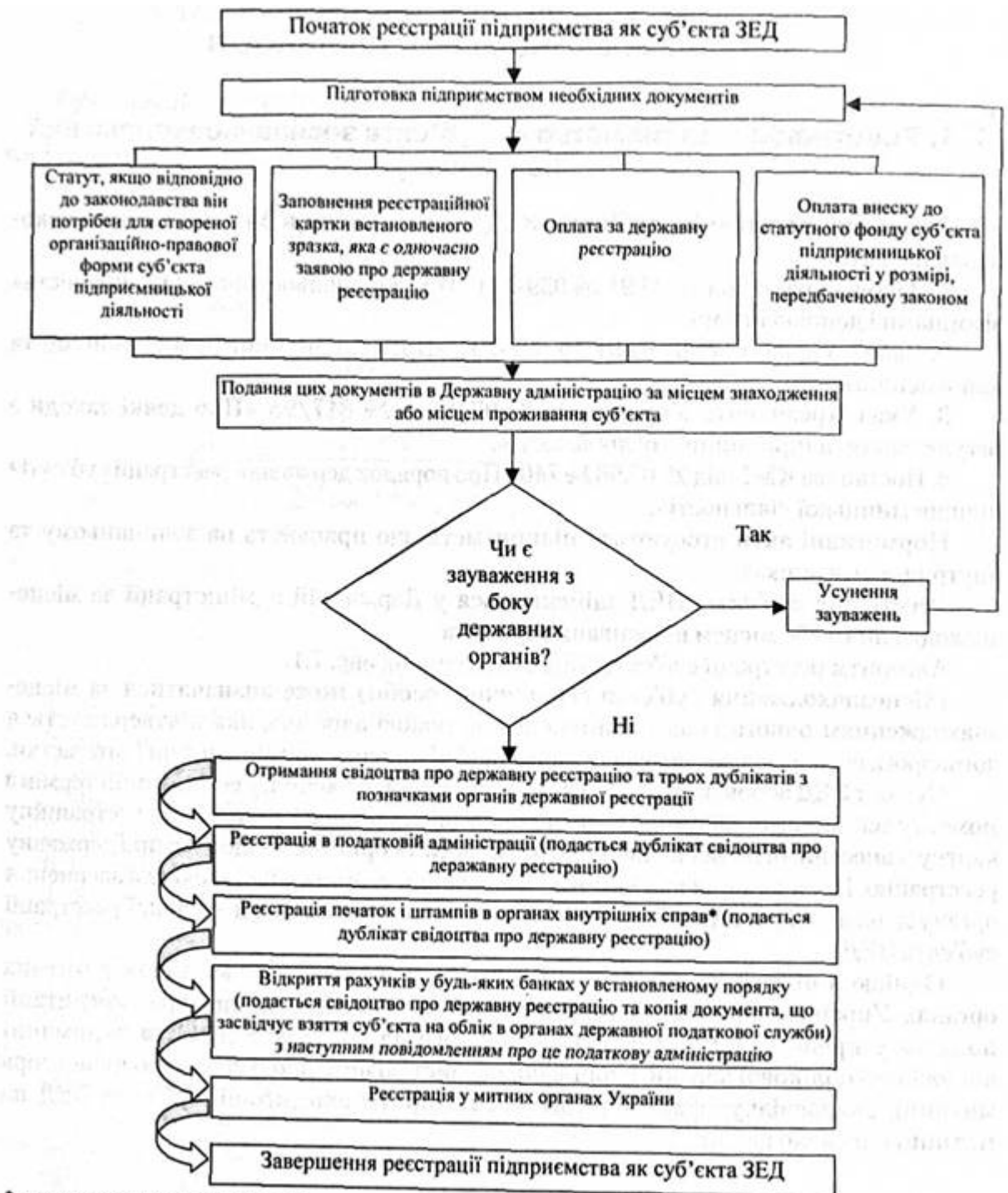
- нормативно-правові договори;
- нормативно-правові акти;
- правові прецеденти;
- правові звичаї.

8. Реєстрація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності

Реєстрація суб'єктів ЗЕД здійснюється у Державній адміністрації за місцезнаходженням або місцем проживання суб'єкта.

Місцезнаходження суб'єкта (юридичної особи) може визначатися за місцезнаходженням одного із засновників або за іншою адресою, яка підтверджується договором, що передбачає передачу у власність або оренду приміщення чи його частки.

Суб'єкт ЗЕД зобов'язаний, в разі зміни місцезнаходження, у семиденний термін з моменту настання такої зміни подати до органів державної реєстрації реєстраційну картку з внесеними до неї відповідними змінами та оригінал свідоцтва про державну реєстрацію. Невиконання цієї вимоги у зазначений термін є підставою для звернення органу державної реєстрації до суду з позовом про скасування державної реєстрації суб'єкта ЗЕД.

*- для новоствореного підприємства.